

Az orvosi szakszavak, kifejezések rövidítései

MEGHATÁROZÁS

A rövidítések a közszavak, a szakszavak, a tulajdonnevek és a szó szerkezetek rövidített formái, amelyeket a beszélt nyelvben nem betűjelettel, hanem a rövidített szó teljes alakjának kimondásával használunk. A rövidítések tehát csak írásban fordulnak elő; néhány kivétel azonban van. Az egyszerű és összetett szavak rövidítései szokásosan egyetlen részből állnak, a szó szerkezeteké viszont annyiból, ahány szó a rövidítendő szó szerkezetben van.

A beszélt nyelvben a rövidített szót teljes alakjában kimondjuk, a rövidített formában rendszerint nem ejtjük. Rövidítések leginkább csak írásban léteznek. Egy-egy kivétel mégis előfordul.

Megkülönböztetünk valódi és jelszerű rövidítéseket:

a) A valódi rövidítések rendszerint a rövidítendő szó kezdőbetűjéből vagy a kezdőbetűvel kezdődő betűcsoportból állnak. Előfordul, hogy az összetett szónak csak az egyik, az elő- vagy az utótagját rövidítjük. A szó szerkezetek, szókapcsolatok rövidítései mindig valódi rövidítések. Néhány általánosan elterjedt valódi rövidítéstől eltekintve nincs szabály arra, hogy a rövidítendő szó teljes alakja helyett milyen rövidítést használjunk (vö. 370. oldal).

b) A jelszerű rövidítések szabványszerűek, nemzetközileg meghatározottak, tehát nem szövegfüggők, és csak egyetlen tagból állnak.

RÖVIDÍTÉSEK

Két formájuk ismert: a valódi rövidítések és a jelszerű rövidítések.

A valódi rövidítések a közszavak, a szakszavak, a tulajdonnevek és a szó szerkezetek olyan rövidített formái, amelyeket a rövidítendő szó/szavak kezdőbetűiből vagy a kezdőbetűikkel induló betűcsoportjából alakítunk ki. A szó szerkezetek, szókapcsolatok rövidítései rendszerint többtagúak.

A jelszerű rövidítések szabványosított jelek. Ide tartoznak a pénzfajta rövidítései, az égtájak rövidített alakjai, a gépkocsik országjelzései, a vegyjelek, a fizikai mennyiségek jelei, a matematikai jelölések, a mértékegységek stb.

A RÖVIDÍTÉSEK ÍRÁSMÓDJÁ ÉS TOLDALÉKOLÁSA

A valódi és a jelszerű rövidítések írásmódjában elvi különbség van, toldalékolásuk viszont megegyezik.

a) Valódi rövidítések

A valódi rövidítéseket egybeírjuk, és az utolsó betű után pontot teszünk (*u.* [utca]; *ált.* [általános]; *kb.* [körülbelül]; *dr.* [doktor]). A szó szerkezetek rövidítéseinek minden tagja után pontot teszünk, és a tagokat szóközzel választjuk el (*a. m.* [annyi mint]; *i. sz.* [időszámításunk szerint]; *s. í. t.* [és így tovább]; *lap. explor.* [laparotomia explorativa]; *amp. ut.* [amputatio uteri]). A toldaléket kötőjellel közvetlenül kapcsoljuk, tehát a rövidített szót lezáró pont és a kötőjel között szóközt nem hagyunk. A toldaléket és a névelőt is a rövidített szó teljes alakjának kiejtése szerint választjuk.

PÉLDÁK

- *seb.* (sebészet), *seb.-en*, (sebészetben); *szül.* (szülészet), *szül.-en* (szülészetben) – mivel a teljes szó kiejtése szerint toldalékolunk, nem a **szül.-ön* szóalakot írjuk
- *art.* vagy *a.* = artéria/arteria; *v.* = véna/vena; *a. et v. mesenterica sup.* (*sup.* = superior): arteria et vena mesenterica superior; *n.* = nervus; *nervus cutaleus brachii post.* (*post.* = posterior); *musc.* = muscularis; *musc. mucosae*; *lig.* = ligamentum; *p. p. i.* = per primam intentionem
- az *orv. egyet.-et* (az orvosi egyetemet); az *orv. ig.* (orvosi igazolás, de jelölhet orvos igazgatót is)

Megjegyzés: Ha az összetett szónak csak az előtagját rövidítjük, a teljes szóval kiírt utótagot, a szabályosan, ponttal befejezett rövidítéshez kötőjellel kapcsoljuk, akkor is, ha a teljesen kiírt összetett szóban nincs kötőjel. A rövidítések eredeti írásmódját tehát megőrizzük. A kötőjelet, a rövidítést lezáró pont után, és az utótaghoz is közvetlenül – szóköz nélkül – csatoljuk, a teljes szóval írt utótag után pontot nem teszünk (*fej.-cím* [fejzetecím]; *évf.-társ* [évfolyamtárs]). Ilyen esetekben a toldaléket közvetlenül kapcsoljuk (*uazt* [ugyanazt], *fej.-címet* [fejzetecímet]).

Ha az utótagot rövidítjük, a rövidítést a teljesen kiírt előtaghoz kötőjel nélkül, közvetlenül kapcsoljuk, a rövidített utótag után pontot teszünk (*magasfzt.* [magasföldszint]; *próbaex.* [próbaexcízió]). Kötőjellel csak akkor kapcsolunk, ha az összetett szó teljes alakjában kötőjel van (*előadó-műv.* [előadó-művészet]). A toldalékot ilyenkor is kötőjellel kapcsoljuk (*magasfzt.-en* [magasföldszinten]).

b) Jelszerű rövidítések

A jelszerű rövidítések írásmódját szabványok, előírások, nemzetközi szokások szabályozzák. A rövidítésként használt jelek és kódok után nem teszünk pontot. A toldalékot a rövidített szó teljes alakjának kiejtése szerint választjuk, és kötőjellel kapcsoljuk.

PÉLDÁK

- *Rh* (a Rhesus macacus rövidítése); az *Rh-t* is meghatározottuk
- *mm-es* (milliméteres); *m²-enként*; *°C-os*, *°C-on* (Celsius-fokos, Celsius-fokon); *K-ot* (káliumot); *ÉK-en* (északkeleten)

A jelszerű rövidítések fontosabb csoportjai:

- a pénzfajták (*Ft* = forint, *E Ft* = ezer forint, *M Ft* = millió forint, *EUR* = euró)
- égtájak rövidítései (*D* = dél, *ÉNy* = északnyugat, *de d.* = déli, *ék.* = északkeleti)
- országnevek rövidítései (*HU* = Magyarország, *FR* = Franciaország)
 - gépkocsijelzésként (*H* = Magyarország, *F* = Franciaország)
 - sportversenyeken használt rövidítés (*HUN* = Magyarország, *FRA* = Franciaország)

- vegyjelek (*O* = oxigén, *Ca* = kalcium)
- mértékegységek, matematikai jelölések (*cm* = centiméter, *g* = gramm, *v* = sebesség, *sin* = szinusz)
- orvosi, biológiai szakszavak (elvéve fordulnak elő, a molekuláris biológiában viszonylag gyakoribbak [*pRb* = retinoblastomaprotein])

A RÖVIDÍTÉSEK SZOKVÁNYOS ÍRÁSMÓDJA, TOLDALÉKOLÁSA

VALÓDI RÖVIDÍTÉSEK Ezeket egybeírjuk, és az utolsó betű után pontot teszünk; szóközzel csak a szószervezetek rövidítéseinek tagjait választjuk el.

JELSZERŰ RÖVIDÍTÉSEK Írásuk szabványosított, előírások határozzák meg; utánuk pontot nem teszünk.

TOLDALÉKOK A toldalékot a rövidítések minden formájához kötőjellel kapcsoljuk, szóköz nélkül, a rövidítések eredeti írásmódjának megőrzésével. A toldalékot a rövidített szó teljes alakjának kiejtése szerint választjuk, és nem a rövidítés szerint.

A SZÓÖSSZETÉTELI TAGOK KAPCSOLÁSA

A szóösszetételeli utótagot a valódi és a jelszerű rövidítésekhez egyaránt kötőjellel kapcsoljuk, közvetlenül, azaz szóköz nélkül, úgy, hogy a rövidítések eredeti írásmódját megőrizzük. Az utótag után pontot nem teszünk.

PÉLDÁK

mm-beosztás, *O-molekula*, *Ca-kristály*, *Ft-alapú*, *Rh-faktor*, *Rh-vércsoport*, *Rh-negatív*, *Rh-pozitív* vér

Megjegyzés: Ha a rövidítés-összetétel újabb utótaggal társul, azt megint kötőjellel kapcsoljuk (*cm-beosztás-készítés*). A kötőjeles írásmódot, a pont miatt, akkor is megtartjuk, amikor a szóösszetétel rövidítés nélküli formájának írása – az első mozgószabály miatt – megváltozik (*fszla.-kivonat* [folyószámlakivonat], *fszla.-kivonat-rendezés* [folyószámlakivonat-rendezés]). Az első mozgószabály a rövidítéseknel tehát nem alkalmazható, a ponttal lezárt rövidítés ugyanis semmivel nem írható egybe (vö. 353–355. oldal).

A szóösszetételeli előtagot a valódi és a jelszerű rövidítésekhez is közvetlenül kapcsoljuk, kivéve, ha a rövidítendő szóösszetételben kötőjel van. Valódi rövidítésnél a rövidített utótag után pontot teszünk, a jelszerűnél nem.

PÉLDÁK

magasfzt. (magasföldszint); *vércsoport-meghat.* (vércsoport-meghatározás); *vízcm* (vízcentiméter); *higanymm* (higanymilliméter); *próbabiosz.* (próbabioszia); *ékkimetsz.* (ékkimetszés)

KIVÉTELEK

Kivétel a rövidítés formáiban, toldalékos alakjaiban és a szóösszetételeli tagok kapcsolásánál is előfordul.

a) Elvéve előfordul, hogy az összetett szó rövidítése nem egy, hanem több tagból áll (*oszt. vez.* [osztályvezető]), így például valamely kétagú szószervezet rövidítése háromtagú (*oszt. vez. főorv.* [osztályvezető főorvos]). A szószervezetek rövidítésénél azonban egyre gyakoribb a szaknyelvben az önálló szavaknál alkalmazott, azaz egytagú rövidítési forma (*vagtot* [vaginalis totalis exstirpatio] – hüvelyi méheltávolítás).

b) Néhány rövidítést nem teljes szóként ejtünk ki. Az összetett szavak és a szószervezetek rövidítései közül néhány már megelevenedett, azaz betűző kiejtése van, ezért a beszédben nem szükséges teljes formájukban kiejteni. Ezek a rövidítések tulajdonképpen már a betűszókhöz tartoznak, ennek ellenére írásukban a rövidítést jelölő pontot meg kell őrizni (*kb.* [kábé] = körülbelül; *kp.* [kápé] = készpénz; *s. k.* [eská] = saját kezűleg).

Megjegyzés: Előfordul, hogy a rövidítést betűző írással is írjuk (*kábé* [körülbelül]; *kápé* [készpénz]). Betűző írásmódnál a toldalékot és az utótagot is kötőjel nélkül kapcsoljuk (*kápéval* [készpénzzel]; *kápéfizetés* [készpénzfizetés]). Máskor a rövidítést a rövidített formájában is használjuk: *spec. koll.* (speciális kollégium), amelyet [speckoll] formában is mondhatunk.

c) Előfordul, hogy a közszoói, szakszoói rövidítéseket nagybetűvel írjuk (*N. B.* [Nota bene!]).

d) Számos esetben a rövidítések különírt elemei között sem pont, sem szóköz nincs, azokat egybeírjuk, és pontot csak az utolsó betű után teszünk (*stb.* [s a többi]; *vö.* [vesd össze!]; a *b. v.* [belső vizsgálat] rövidítést gyakran betűző alakban [bévé] mondjuk és sokszor *bv.*-nek írjuk).

e) Kivételesen, amikor ugyanazok a rövidítések nagy tömegben fordulnak elő, például szótárakban, tudománytárakban, a pontot elhagyhatjuk (*mn* [melléknév], *fn* [főnév]).

KIEGÉSZÍTÉS

Az orvosi, biológiai irodalomban – elsősorban tudományos közleményekben – általános gyakorlat, hogy a szerzők a gyakran előforduló szavakat, úgymond helymegtakarítás végett, rövidítik, és a továbbiakban ezeket a rövidítéseket írják. Szokásosan a rövidítendő szó vagy szó szerkezet első előfordulásakor a teljes kiírása után a rövidítést zárójelben megadják. Ezek a rövidítések rendre egyediek, nem szabályozottak. Egy része még követi az alapvető helyesírási szabályokat, de sok azoktól eltér: nem ritkán pont nélkül és/vagy nagybetűvel írják. A pont nélküli, nagybetűs rövidítések a betűszókkal elméletileg összetéveszthetők, a szövegkörnyezet, a szerzői tájékoztatás azonban eligazítást ad.

Szakvélemények szerint a tudományos közleményeknek az ilyenfajta rövidítési gyakorlata nem helyteleníthető, sőt terjedőben is van elsősorban a rövidítés fontosságának kiemelése céljából. Például: a *kiterjesztett méheltávolítás* (radikális hysterectomia) elterjedt rövidítése (*rad. hyst.*) helyett gyakran *RH-t* írunk, amely már betűszó. Az sem kivételes, hogy a kétjegyű mássalhangzók második betűje is nagybetű (a *szövettan* rövidítése *szöv.*, nagybetűs írással: *SZÖV*). Vitatható ennek az irányzatnak a jogosultsága, s jóllehet szakmai szövegekben nem helyteleníthető, a mindennapi írásgyakorlatban kerülendő.

ÖSSZEZŐ

Rövidítések, mozaikszók (betűszó, szóösszevonás) meghatározása, kiejtésük

MEGHATÁROZÁS

RÖVIDÍTÉSEK: Két formájuk ismert: a valódi rövidítések és a jelszerű rövidítések.

A valódi rövidítések az egyszerű és az összetett közsavak, a tulajdonnevek és a többszavas szó szerkezetek találmára kialakított, rövidített formái, amelyek a kezdőbetűből vagy a kezdőbetűvel induló betűcsoportból állnak. A szó szerkezetek rövidítései többtagúak.

Jelszerű rövidítések az egyszerű és összetett szavak rövidítésként használt, nemzetközileg meghatározott, szabványosított jelei.

BETŰSZÓK: A betűszókat az összetett szavak vagy a többszavas szó szerkezetek elemeinek, tagjainak kezdőbetűiből alakítjuk ki. Kivételesen, különösen a szaknyelvekben, egybetűs betűszóval is találkozunk.

SZÓÖSSZEVONÁSOK: A szóösszevonások a többszavas szókapcsolatok vagy egy összetett szó elemeiből keletkeznek úgy, hogy az összevont szóban a kezdőbetűknél – tetszőlegesen kiválasztott – nagyobb egységek őrződnek meg.

Megjegyzés: A betűszókat és a szóösszevonásokat közös néven mozaikszóknak nevezzük.

KIEJTÉS

RÖVIDÍTÉSEK: A beszélt nyelvben a rövidített szót teljes alakjában kimondjuk; a rövidített formában rendszerint nem ejtjük. A rövidítések leginkább csak írásban léteznek.

BETŰSZÓK: A betűszókat az ún. betűejtéssel (a betűket összeolvasva vagy egymás után kiejtve) mondjuk; nem a teljes szóalakkal.

SZÓÖSSZEVONÁSOK: A szóösszevonásokat az összevonásnak megfelelően és nem a szó teljes alakjában mondjuk ki.